ВОЛОДИМИР ТА РОЗАЛІЯ ВИННИЧЕНКИ: РОДИННЕ ЛИСТУВАННЯ (1921 – 1949 РОКИ)[1]

№335

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Фізіополіс] [2 травня 1934]

Париж 2- мая, 34.

Мій ріднютий,

спасибі за листа, хоч я й не вдоволена, що ти млявий та сердився за поспішання годинника. Я його заберу до Н.[1] лікувати, а тобі привезу іншого.

Вчора страшенно тужно було за тобою. Було так святошно, все повно конвалій, а сьогодні вже порожньо й як завжди. Була в пісціні. Бачила Беату, яка дуже хоче на острів, хоче тебе бачити, хоче, щоб ми до них прийшли неодмінно, бо в них у Кікі родилося 4 маленьких[2] і всі здорові.

Ввечері була в мене Верочка[3], яка одержала страшного листа від Жанго. Цей хлопець зовсім здурів. Лист повний докорів, лайок, одчаю через те, що в листі до Левана В[іра] написала: "У меня убавится на половину радості, если Вас не будет в Москве". В[іра], бідна, плакала, жаліючись на його. Головна біда в тім, що він посварився з Леваном. Тепер в його більш нікого близького немає.

Ні, на жаль, очевидно покупці не з'являються. Я говорила з Цітовим[4]. Він теж немає надії на них, але цілком певний, що покупця знайде. Абсолютно певний. Парочка покі що не відізвалась. Чекаю.

З Sev'ом балакала. Ми вирішили просто поговорити зі Скюдеркою.

Завтра в мене з нею побачення вранці. Я їй скажу, що мені казав ти казати. Може вона не буде дуже зажерливою. Бо, здається, половина справи в грошевій компенсації, а друга в небажанні розставатися з великими проектами в продажу.

Я приїду до тебе в суботу вранці. Але якщо буде неможливо, якась справа, то повідомлю в п'ятницю.

Ой, хочу страшенно до тебе!

Любий мій, єдиний мій, радість і гордість моя.

[Зліва від основного тексту дописано:] *Щодо праці, то поки що нічого, крім обіцянок, не маю. Але маю надії! Мій! До побачення!*

№336

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж] [3 травня 1934]

Villennes. 3-V-34

Користуюся паузою в дощі й спішу написати тобі листа та одвезти до скриньки. Мені чогось учувається, що наслідок твоєї розмови з Scudder'кою – дуже неприємний. Правда, таке почування легко може виникнути, коли знати цю жінку й її попереднє поводження. А все ж таки… Чи це погода мене так песимістично й "телепатично" настроює, а нічого дуже неприємного в тебе не було?

Я сам хотів тебе прохати приїхати в суботу [Далі аркуш обірваний].

[1] Продовження. Початок див: Слово і Час. – 2015.– №1-12; 2016.– №1-11; 2017.– №1, 6.

№337

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Фізіополіс] [7 травня 1934]

Париж, 7-V-34

Вже пів на дванадцяту, а нікого з agence немає. Звичайно, це ще нічого не значить, але…все ж викликає сумніви.

Яка ж я була люта, прокинувшись та побачивши дощ! А вітер який!

Дуже мені сумно, дітонько, що через вчорашній день ти повинний нудитись у вохкости та холоді.

От трохи сонця, небо проглядає таке чисте, повне обіцянок і раптом знову все темніє. А вчора ґазета обіцяла майже beau temps[1]! От і вір їм!

Одержала листа від Сірого[2]. Посилаю тобі на підпис. Зроби негайно й одночасно напиши мені кілько слів. Треба бути дуже courageux, optimiste, gai et autre chose[3]. Я собі це повторюю вперто, але щось не дуже собою задоволена… А ти? Як ти себе почуваєш, мій Ясний? Як ти спав?

Я бачила, що всі три хлопці (наші сусіди) поїхали до Парижу й дуже з цього зраділа. Чи пристосував ти екстенсор?[4] Дуже мені хотілося спати сьогодні вранці. Така була лінь, хотілося лежати-лежати, не розплющувати очей.

_____

"Він" прийшов. На жаль, я мала рацію: це Largier[5], який дуже добре знає наш будинок. Я так і не довідалась, скільки Scud[der] хоче за свій, але мені здається, що agence дуже пригнітило своїми цінами.

Я з нею говорила в телеф[оні]. Вона гадає, що тепер не час продавати. Що треба чекать. На п'ятницю побачення з Pierr'ом о 2 ½. Вона, здається, теж буде. Вона вже не гадає, що до п'ятниці ми свої будинки зпродаємо!!

Сподіваюся, що слідуючий мій лист буде більш веселий. Може якась несподівана та велика вдача спаде на нас. Це б не завадило, правда?

Зараз піду на пошту та купувати оранжі. Вдома нічого немає! В оповістках ґазетних ввесь час зустрічаються все ті самі. Невже ж, коли це все справи серйозні, не знаходиться на 4 мілʹйони] населення десятка людей, що мають 10-20 тисяч і хотять заробляти 1½-2 тис[ячі] на місяць? Дуже це дивно. Через те й викликається недовір'я до всіх цих пропозіцій.

Вчорашній день m'a fait du bien[6]. Почуваю неначе приплив нових сил. Певна, що швидко знайду собі роботу. Не знаю ще яку, але напевно знайду. От, побачиш. Все діло в сильному активному бажанні. А воно є.

Посилаю тобі листа Сірого, а сама боюся: а що, як ти з огляду на погоду виїдеш до Парижу? Прийдеться тоді мені їхати за листом на острів.

Напиши мені, мій Любий, і будь спокійний, ясний, веселий. Ніщо нас не повинно вивести з рівноваги, а в нас все гаразд, а буде й ще краще.

Передай мій привіт нашому тéнтіку та сáдку і всім його мешканцям.

Пригортаюся до тебе головою, тілом, серцем. Твоя Майка.

[На другій сторінці листа ліворуч від тексту дописано:] *Ніякого певного покупця у agence немає, це Scud[der] не зрозуміла по телеф[ону], що це тільки можливість.*

№338

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Фізіополіс] [8 травня 1934]

Париж, 8-V-34

Мій Ніжний,

сьогоднішній день не приніс нічого нового. Заходила до Жюльєти, щоб довідатись про "С[онячну] М[ашину]", але її не застала. Був Жак і нічого не зміг сказати. У них невдачи. А ні роман Плівьє[1], а ні вже принятий переклад (2000), на якому вони будували свої плани, не будуть друкуватися. Видавництво, здається, банкрутує. Ти в'являєш собі їхнє становище?

Була сьогодні ще в двох лікарів – психияторів. Один дуже мило все обіцяв, а другий одібрав всі мої надії. Каже, що хворі не лікуються, що практика псих[іатрів] зійшла на пси. Що терапевти вже не посилають хворих до спеціалістів, а самі їх лікують, і що infirmière en psychiotrie[2], крім maisons de santé[3], нема чого робити.

Мушу признатися, що ця розмова дуже мене пригнітила. Я все ж таки ще буду ходити, але з меншим азартом.

Я сьогодні неважно себе почуваю, голова несвіжа, настрій неважний, а цього, я знаю, не повинно б бути. І сумно мені й "некому лапку пожать", а так хочеться. І що ж то там лапка моя робить? Чи гарно їй там? "Paris-soir"[4] віщує "початок гарної погоди" на завтра. Може, тобі буде гарно. Я так хочу цього. Я не брала сьогодні сонця – не було його, а потім – не було в мене часу, але я ввесь час із тобою. Ще два дні й ти будеш тут! А потім? Ну, як тільки ти приїдеш, ми мусимо позвонити Шурі. Я ще Глущів не бачила. Сердиті вони, мабуть!

Може, завтра ти мені напишеш? Ранком я звонитиму Непомнящим[5].

[Зліва від основного тексту цієї сторінки дописано:] *Написала ріжну чепуху, але все ж мені стало якось легче. Ти й на віддаленню ділаєш на мене чудесно. Пригортаюся! Твоя М[айка]*

№339

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж] [8 травня 1934]

Villennes. 8-V-34.

Моя голубонько ніжна, даремно ти журилася: вчора був досить гарний день. Зранку, правда, був і дощ, і холод, і лютий вітер, а на обід усе це зникло, і я міг "хапати сонце" навіть по 10-15 хвилин підряд. Сьогодні не дуже добре, але теж, мабуть, буде краще по обіді (тепер тільки 11 ½ г[один]).

Що з продажом будинку вийшло непорозуміння, то для мене в цьому нічого дивного немає. Але взагалі, я гадаю, нам треба серйозно взяти на увагу, що будинок не так хутко продасться, і тому не псувати собі настрою всякими непорозуміннями та несподіванками. Треба буде повісити каліко на воротях, бо, мені думається, що все ж таки з вулиці помітніше буде.

По щирості казати, мені не хочеться, щоб ти тепер брала якусь роботу чи посаду, а надто якусь погану. Давай почекаємо з цим до осени, щоб ти могла весну й літо провести в спокою, на сонці й повітрі. Коли до осени не продамо будинку, ти з вересня (сентября)-жовтня почнеш енергічно шукати роботи (будинок усе ж таки буде продаватися й тоді). Добре? А то страшенна шкода, що ти без пуття марнуєш дні свої в Парижі, коли могла б проводити їх тут на острові. Ключі лишити конс'єржеві, а ажансам сказати[1], щоб для показу будинку зверталися до нього. Я гадаю, що це буде найрозумніший вихід із становища. Ну, хай ще 4-5 місяців ми проживемо на свої гроші, – (6-8 тисяч). Ми ще не в такому стані, щоб ніяк не могли цього собі дозволити. Ти забереш з собою матерьяли для твоєї книги[2] й будеш собі помаленьку тут їх вивчати, підготовляти працю. І для мене це буде велике полекшення, бо я вже не можу без тебе, я турбуюсь за тебе, скучаю і взагалі я хочу бути "вдома", себто там, де ти. Якщо нам удасться здати хоч на місяць наш тент і сплатити собі хоч половину дороги, то ми на місяць поїдемо на Ile du Levant. Еге ж? Правда, Кохонько, твоє перебування на острові разом зо мною окупиться зо всіх боків, – і з погляду твого здоров'я, і твоєї книги, і моєї праці та мого спокою. За це можна заплатити 6-8 тисяч. А з осени (якщо, кажу, будинок не продасться за ці 4-5 місяців) будемо серйозно шукати якусь тобі роботу. (Цікаво було б для майбутнього все ж таки тепер докладніше розвідатись, що воно таке оці пропозиції gérance[3], про які ти пишеш. Невже дійсно, нічого не можна знайти серйозного, а всі ці пропозиції тільки шарлатанства? (Піди в одне-два місця на розвідку).

От бач, почало вже довше з'являтися сонечко, години на півтори нахапаю за день. А якби ти тут була, то і в дощ було б добре та затишно. (З хляпч[иком] ти могла б собі бачитись, їздячи до Парижу).

Якщо до п'ятниці не буде серйозного погіршення погоди, то я виїду звідси тільки в п'ятницю в 11 год[ин]. Ні, з огляду на те, що ти вишлеш мені коректуру[4], то я навіть при серйозно поганій погоді сидітиму тут, щоб не розминутися з коректою. Але ти її пізніше середи не висилай мені, щоб я не розминувся з нею. Краще нехай полежить один-два дні, не біда. Та я гадаю, що її не пришле Непомнящий ні в вівторок, ні в середу. Напевне запізниться.

[На першій сторінці над текстом листа дописано:] *Листа до Сірого висилаю разом з оцим.*

[Написано поверх тексту першої сторінки червоним олівцем:] *А чи не попрохати нам на п'ятницю на Pierr'а Мішу? Як ти гадаєш? Чи й самі справимось?*

Ти Sev'ові сказала про це побачення? Спитай у нього поради щодо Міши і взагалі спитай, як далеко нам можна йти в грошовому питанні з Scudder'кою.

[На другій сторінці зліва від основного тексту дописано:] *Якщо в четвер не буде коректи, а тут буде погана погода, то я, може, виїду і в четвер додому, на вечір.*

[Над текстом другої сторінки, перевернувши аркуш, дописано:] *Глущам перекажи мій сердечний привіт. Скажи Марусі, що я її чекаю до себе в гості.*

№340

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Фізіополіс] [29 травня 1934]

Понеділок, вечір

Мій Любясний!

От я вже й на місці. Перший день, і роля моя досить неважна. Я даю поки що хворій нюхати скільки вона хоче. Завтра режім міняється!

Хвора – менш хвора ніж я гадала, досить приємна жінка, хоч і деформована, але вона не живе, як ми всі, а чекає часу, коли можна понюхати. Вона лежить, хоч це нічим не вимагається, не має ніяких бажань, нічим не цікавиться. Всі її інтереси крутяться круг одного. Тяжко буде звільнити її. Тяжче, ніж я гадала. Я б примінила до неї метода твого – припинити одразу, але Simon боїться[1].

Трудно буде мені писати тобі. Вона вимагає постійної уваги.

Пиши мені, мій Яс любий.

M-lle K. de Beaufort 26, rue des Plantes Paris 14-e. Tel.: Suff. 58-58. Це на всякий випадок!

Звичайно, мені сумновато, але це для початку, потім звикну. Як дивно попасти так одразу і так інтимно в чуже, зовсім чуже життя.

Будь здоровий, моя єдина радість. Я так хочу, щоб тобі було радісно! Користуйся сонцем, водою, зеленню. Радість моя ясна!

Твоя.

№341

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Фізіополіс] [29 травня 1934]

Мій Ясний,

от і перша моя ніч кінчилася. Прокинулася в залитим сонцем ательє з жовтими, як паруси хвилястими завісами й здалося, що я на пароплаві. Крізь вікна видно саме небо і далеко внизу море дахів. Жити б та радіти тут. Сміятись, кохатись, а в дійсности тут панує хвороба та одчай.

Бідна-бідна жіночка. Вона втікла від життя в свій "порок", перевернула день в ніч, а ніч в день і живе в вигаданому перевернутому світі, в вигаданих стражданнях. Вона – центр світу. Поза нею – ніщо. Поза її стражданням якісь малесенькі неважні, незначні дрібнички. Через те, що вона не може жити без наркотиків – їй дозволено все. Вона не встає з ліжка, не виходить на вулицю, не говорить телефоном, не думає за близьких, не цікавиться нічим. Але вона мила, делікатна, не зла людина

і може була б корисною на світі. В дитинстві захворіла на туберкул[ьоз] кісток, і от причина всього.

Я згадую Мері з "Рівноваги"[1]. Але з тою ріжницею, що Мері була гарна, а ця – ні.

Бідна "естетика" навкруги: квіти, звірята з пухнастої вовни, грамофонні пластинки з Шаляп[інськими] аріями та гарний, досить здоровий молодий німець, що грає ролю товариша, homme à tout faire[2], та може й потенціального коханця.

Дівчина пережила багато-багато ріжних подій. Були коханці, були друзі, були люди, що лишалися через матер'яльні зручности. Тепер лишилося їх небагато. Але завжди знаходиться хтось, кому потрібен той релятивний комфорт, що її оточує. Бронз[ові] статуетки гарні й не банальні. Мужські тіла в бронзі та гравюрах, книжки з дивним, хоробливим змістом "L'Idée fixe" de Paul Valery[3], "au pouvoires des forces occultes"[4]. Сьогодні, коли я вперто не хотіла дати наркотику, я побачила справжній гнів та справжнє страждання. Не знаю, чи вдасться мені вилікувати її цілком. Якщо вдасться, то буде це великою перемогою. Але якщо й буде рецідів, то все ж їй поможе те, що хоч час вона лишиться без отрути.

Зараз вона спить. А я пишу. Слід було б і мені заснути, але не хочеться. Сонце надворі, здалека чуються дітячі голоси, гомін міста, а тут свій цілком замкнений світ, якому ніякого діла немає до другого.

Почуваю себе добре. Чи одержав ти мого листа, що послала вдруге вчора до тебе? Боюся, що жінка, що взялася вкинути листа до скриньки, забула це зробити, бо ніхто мені сьогодні не телефонував, як я прохала, а Jeanne Handel[5], напевно, це б зробила. І раптом вона ці листи прочитає!

Напиши неодмінно, чи одержав.

Не знаю, чи маю я право в четвер покинути мою хвору, щоб піти до voyer[6]? Це буде залежати, в якому вона буде стані. Довірити її комусь мені не зовсім зручно, та й кому? Jeanne H[andel] для цього не годиться. Я майже готова прохати тебе приїхати завтра, щоб лишитись на четверг та залагодити цю справу самому. Але ж мені шкода турбувати тебе страшенно! Я ще подумаю, як краще це зробити.

Як я радію від свідомости, що ти кинув курити! Що ми з тобою вільні від всякого рабства, що ми здорові, нормальні, що наше життя просте та ясне, як життя тварин. Ще не зовсім, але воно буде таким потім.

Моя радість ясна, мій спокій рідний. Будь здоров!

М[айка]

[На лівому полі цієї сторінки дописано:] *Ні, не треба приїздити до Парижу. Я влаштуюсь, не турбуйся.*

№342

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж] [30 травня 1934]

Villennes. 30-V-34

*Голубонько моя дорога, тільки сьогодні одержав обидва твої листи, одже тільки сьогодні (середа) маю твою адресу. Навіщо ти приписала, щоб я не приїздив у четвер, я міг би виїхати в 11 год[ин], бути в Парижі в 12ᵘ, пообідати й піти до voyer. А після нього виїхати назад у Villennes. Я, розуміється, міг би ще й тепер зробити так, але ти, може, вже поробила заходи, щоб увільнитися на завтра по обіді, попередила, когось покликала тебе заступити і зміна цього всього викличе непорозуміння? Через те не виїду, але боюсь, що це тобі буде трудно. А як **я** тебе побачу? І коли? Я з охотою приїхав би до Парижу в суботу ввечері, щоб не бути тут у неділю, і щоб ти змогла хоч на годинку приїхати на побачення зо мною. Але, може, це не зручно, Кохонько? Ти кажи щиро. Може, незручно так часто відлучатися (четвер і неділя)? Я, розуміється, скорюся, але, одверто тобі кажу, мені без тебе дуже самотно, сумно, трудно. Я знаю, ти помагаєш людині й заробляєш нам "копійку", одже нарікати нема чого. Але почуття мало слухається резонів. Тут гарно, тихо, спокійно, сонячно, самотно. Від усього цього в повітрі*

плава сум і ніжна туга. Але вони для мене стають колючими, коли я думаю, як було б гарно, коли б ти була тут. Соромно так скиглити, я знаю. Ти там, у місті в духоті, біля хворої людини, прикута і обов'язком, і жалем, можливо, без сну, не тільки без усього цього добра, що я маю, але й без чистого повітря, ти не скиглиш, а я рюмсаю. От за це посадив себе сьогодні за роботу, за "Хмельн[иччину]", і працював години три. Та тепер щодня буду працювати мінімум п'ять годин.

Ой, погода псується, – затягло небо жовтяво-порохнявою запоною, крізь яку сонце проглядає як крізь закурене шкло. Людей дуже мало на острові, але все ж таки є. Халабудників уникаю, щоб по дурному часу не витрачати.

Для мене не є несподіванка твоє побоювання, що так швидко не вдасться вилікувати дівчину. Розуміється, не вдасться, не може вдатися, коли взяти на увагу силу отрути. Єдиний сприятливий момент це те, що, мабуть, затруєння і звичка до наркотиків у неї недовгі, бо сама ж вона – молода, не могла ж вона з дитинства вживати морфій чи кокаїн. Цей момент повинен давати тверду надію на видужання. Але боротися за це видужання доведеться і довго, і міцно. Чи здатна вона на це? Чи є в неї бажання і воля до цього? Маєш рацію: вона від свого каліцтва, від своєї нищости, негарности втікала в забуття через наркотики. Вона шкідливости їхньої не знала; знала тільки їхню чарівну здатність давати забуття. А тепер, коли почалася розплата, вона б, може, й хотіла не розплачуватись, та… мусить. Чи не можна їй показати в житті якісь інші цінності, яких би вона жагуче захотіла? Наприклад, натюризм, радощі чистої природи, насолоди від здоров'я, сонця, моря, боротьби за здоров'я і щастя інших людей, усього людства? Хто зна, може, це б її захопило, запалило і дало б їй силу прагнути перемоги над своїми отрутами?

Напиши мені, дитинонько, чи зміг би я тебе побачити хоч на годину в неділю. То я приїхав би до Парижу в суботу ввечері. Всім серцем обнімаю тебе!

[Зліва від тексту другої сторінки дописано:] *Чи є в тебе окрема кімната? Чи спиш ти? Чи їси фрукти? Чи приймаєш Crinost?*

[Зліва від тексту першої сторінки дописано:] *Коректури ще немає. І газета сьогодні не прийшла.*

[Під текстом першої сторінки, перевернувши аркуш, дописано:]

Якщо ти мені в четвер пошлеш відповідь, то я ще в п'ятницю або в суботу матиму її. Напиши кілька слів після voyer. Добре?

№343

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Фізіополіс] [30 травня 1934]

30 мая, 34

Мій Ясний,

завтра побачення не буде, бо хтось хворий, а буде в суботу. Пишу тобі це, щоб ти знав і не надумав їхати до міста.

Ще нічого від тебе не маю, та й ні від кого. Я одірвана від життя. Дивне почування, але вже звикаю й стає цікаво.

Небо сіре, погода, мабуть, псується, але це добре, бо занадто вже було сонця.

Моя хвора видужує на очах. Якщо не буде раптового погіршення, то остаточне видуження вже близьке. Це не моя заслуга, але хай буде моєю. Тоді легше та оправданіше наша з тобою розлука.

Я, звичайно, не зможу приїхати в неділю до Villennes, але й ти через мене не приїзди, бо що ж ти, бідненький, будеш жити тут сам. Побачитись з тобою тепер не зможу більше як на годину.

Напиши мені, Ясний, про все, що ти робиш, що думаєш.

Спішу відіслати листа, бо сама ще не виходила до міста. Завтра вийду вперше на годину.

Будь здоровий! Будь щасливий! Будь мій Ясний.

Твоя Майка

№344

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Фізіополіс] [31 травня 1934]

31-V-34 четверг.

Мій Любий,

спасибі за чудового листа! Самий вигляд його дає почування радости та заспокоєння. А вже зміст – справжня радість.

Я одержала його ранком. Небо мокре від дощу, й шуми міста здаються приглушеними.

Спала маловато, але почуваю себе добре. Кріност – приймаю, фрукти їм, ґімн[астику] ще робила тільки один раз, бо не мала часу вранці.

Кімнати своєї в мене нема, бо все помешкання складається, власне, з одного ательє, поділеного на три частини жовтими легкими завісами. Але це все дрібниці. Спати я можу прекрасно, коли хвора мені це дозволяє.

Золотий мій, я б хотіла, щоб ти приїхав на суботу. Тоді я могла б не йти до voer, а приїхала б до тебе в неділю на годину-дві. А в суботу ми б з тобою побалакали б телефоном, а може й ще щось надумали. Якщо ти на це згожуєшся, то звони мені в п'ятницю вечером (якщо приїдеш), або в суботу.

[Схоже, що лист не закінчений. – *Н.М.*]

№345

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж] [31 травня 1934]

Villennes. 31-V-34

Моя єдина, моя прекрасна,

якщо є видужування твоєї пацієнтки, то, розуміється, головна причина цього – ти. Тут, мені здається, ні в кого не може бути ніякого сумніву. Я дуже радий цьому і то з ріжних поглядів. Насамперед, звичайно, з погляду самої хворої. Друге, що, значить, швидче кінчиться твоє замкнення і ти будеш зо мною. Третє, що ти краще тоді житимеш. Правда, що швидче ти вилікуєш, то менче заробиш. Але цей аргумент аж ніяк не прибиває попередніх. Одже, провадь свою роботу в тому самому напрямі, швидче став на ноги свою хвору і швидче вертайся <u>додому</u> (якого без тебе взагалі немає).

Що перенесено побачення у voyer на суботу, це мене трохи непокоїть. Чи нема тут якогось <u>свідомого</u> уникання? Здається ні, а проте… Через те я вважаю, що буде краще, якщо в суботу підеш таки ти на це побачення. Я боюсь, що щось сам не так зрозумію в казенних виразах voyer. Це – головне. А крім того voyer тебе краще знає і ставиться до тебе з певною симпатією. Та й ти була в нього останні рази, <u>тобі</u> він давав поради. Одже, ти (на випадок чого-небудь) краще можеш виясни ти ситуацію. Я гадаю, що нічого такого там не доведеться робити, <u>але</u> на всякий випадок краще приготуватись. Бо, чого, власне, Scudder'ка хоче неодмінно у voyer плян підписувати?

Непомнящий починає мене вже трохи дратувати: може, зробить на яку сотню дешевше, а тягне роботу надзвичайно довго. Що ж це, справді, таке?! Вже, здається, більше місяця як він вовтузиться з цією нещасною брошурою. І сьогодні немає коректи.

Я все ж таки, голубонько, хочу приїхати в суботу ввечері до Парижу. Коли лікування іде добре, то, я гадаю, ти в суботу зможеш вирватись до voyer і в неділю до мене хоч на годину. Ти пишеш, що не зможеш більше як на годину. Значить, на годину зможеш? І ради цього я охоче приїду й побуду в Парижі. А в понеділок уранці знову виїду сюди. (Таким чином я і своїх сусідів у суботу та неділю не буду чути. Страшенно вони всі співучі: і цей хлопець, що з дівчиною, увесь ранок "співав").

Ну, хай же тобі буде бадьоро і радісно на душі, моя рідна. В неділю ти мені розповіси, хоч в головних рисах, як живеш. Бо в листах дуже мало даних про це. Боюсь, що ти погано спиш, погано їси, не ходиш, не робиш гімнастики. Правда?

В суботу ввечері потелефонував би тобі, так боюсь, може, не добре. Потелефонуй ти. Так біля десятої. Е-е-ж? Обнімаю!

[Над текстом першої сторінки, перевернувши аркуш, дописано:] *Чи ти написала Dier'ам?[1] Якщо ні, то пишучи, запитай, скільки вони хочуть за свій хутір. Мовляв, одні наші приятелі (бідні люди) хотіли б собі дещо купити, і коли б ціна їм підійшла, то…..*

№346

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Париж – Париж] [1 червня 1934]

Villennes. 1-VI-34.

Голубонько моя ясна,

зараз їду в Villennes, бо з пошти маю папірця, що є для мене якийсь лист "Taxic"[1]. Пасери кажуть, що це лист з недостатньою кількістю марок. Може, коректа? В кожному разі пошлю тобі цього листа з Villennes і ти його, напевне, одержиш завтра вранці.

Одже: я завтра (суботу) вранці (мабуть, в 11ій) виїду до Парижу, щоб піти до voyer. Будемо сподіватися, що нічого важного там говоритися не буде і все обійдеться добре. А зате в неділю ти зможеш приїхати до мене, може, трохи більше як на годину. Е-е-ж?

Шкода тільки, що розбивається моя робота. От і сьогодні пропадає день, бо мушу їхати до Villennes за коректою, а потім читати й виправляти її. Ну, та нічого, аби було бажання та сили на роботу, а я надолужу ці дні.

Мені сумно, що ти не спиш (чи мало спиш). Як же поправити цей бік? Коли кімнати окремої немає, то, очевидно, це важко поправити. Вимучишся ти, моя голубко. Дуже буду радий, коли ти вилікуєш свою пацієнтку якомога швидче. Бог з ними й з грішми, коли заробляння їх може зле відбитися на твойому здоров'ї.

Ну, мушу їхати в Villennes.

Обнімаю тебе всім серцем.

В суботу потелефоную біля 12ої.

Так, це коректа прийшла, – треба було доплатити 80 ct.

№347

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Фізіополіс] [6 червня 1934]

Paris, 6-VI-34

Спасибі, мій Любий, за експреса! Він був такий веселий як я прокинулась. Тепер ранок. Хвора спить, бо не спала до 4-ої. Ну, хай бідненька спить, а я свіжа, як огірок. Правда, морда трошки помнята, але це нічого. Послала Scud[der] листа, Сева не застала, але говоритиму з ним обов'язково. А ти? Ох, трудно без тебе мені жити на світі, але свідомість, що ти десь дихаєш, рухаєшся, хмуриш сердито брови та дітячо посміхаєшся, що твої очи променяться, що тіло гнучке та упруге, як з гуми, що ти весь чистий, здоровий, ґармонійний, дає мені таку радість, що сказати тобі не можу. Ти – як молоде, рухливе цуценя, але великої породи. Не ображайся, будь ласка! А радій, бо я не можу в'явити собі щось краще за таку істоту.

Ну, прошу бути дуже методичним і виконувати всі наші приписи життя і за себе і за мене!!

Пригортаюся до тебе всім серцем і ніжно-ніжно торкаюся волосся.

Твоя

№348

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Париж – Париж] [6 червня 1934]

Вівторок. 6-VI-34.

В мене ще хвилин з двадцять є вільних. Я впакував свої фрукти, все позачиняв, сяк-так поприбірав і можу з тобою ще кільки хвилин побалакати. Постарайся, Кохонько, як найшвидше знестися з Sev'ом, щоб на суботу вже була формула. І напиши Perre'ові чи Scudder'ці, що 3000 fr. вже лежять у нотаря. Це для того, щоб вона не боялась підписувати плян на суботу. Не забудь написати. Добре? Напиши хоч пару слів Жульєті. А Глущі? Правда, вони виїздять, одже, якщо хочуть прощатись, то хай роблять заходи.

До суботи або до неділі, моя єдина, моя чудесна! Страшенно мені трудно від тебе їхати!

[Над текстом дописано]: *Ключик під килимком.*

[Закрита листівка]

№349

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж] [7 червня 1934]

Villennes. 7-VI-34.

Здається, голубонько, я даремно виїхав узагалі на острів і газету навіть перевів: мабуть, почалася чергова хвиля холоду, вітрів, дощів. Бути в такий час тут, на острові, не будучи захопленим якоюсь роботою, – досить нуднувато. А я захопленим своєю "Хмельниччиною" тепер і не можу бути, бо весь час мушу переривати роботу. Та, мушу признатися, що є до того ще деякі фактори, які теж спричиняються до "не-захопленности", – й серед них, мені здається, особливо діє оця дивна хвиля холоду. (Взагалі щось дивне діється з погодою по всій планеті). Ну, та нічого, все мине, все буде переборене.

Знову мав учора конференцію з моїми халабудниками з приводу переселення на землю. Лякають їх всякі їхні знайомі "бувальці". Так що, здається, відбили їм зовсім охоту. Дещо й мене трошки примусило задуматись. А саме: необхідність тяжкої праці, щоб мати з землі на прожиток. Можливо, що це й правда. Тоді тим паче це тяжко буде для нас, бо ми ж усе-таки хотіли б і інтелектуальною працею займатися. І я пильно думаю, як нам бути. Здається, той факт, що будинок не хочуть купувати, може нам на користь послужити. А саме: ми будемо наймати будинок і мати з нього підмогу. Нехай він буде наймається тільки 6 місяців на рік по 1200 fr. на місяць. Це нам дасть 7200 – 500 (для Agence) = 6700-6500 на рік, себто 500 – 600 fr. на місяць. На селі при своїй городині й фруктах цього нам буде цілком досить на життя. Правда? Одже, ми навіть не будемо змушені працювати для продажу, себто тяжко працювати. Ми будемо працювати для себе, а це не вимагатиме такої великої витрати енергії й часу. Таким чином будинок нас буде підтримувати. А коли не дуже високу ціну вимагати, то, мені здається, він стояти пусткою буде не дуже часто. Так само я гадаю, що нам все ж таки треба оселятися на Cote d'Azur. Тут ми не будемо відрізані від того загалу, який знаємо, а в глухій провінції будемо почувати себе дуже самотніми. Таке в мене почуття. Як ти думаєш і почуваєш, думаючи про Cote d'Azur, Montpelier[1], Lot et Garonne[2] і т. і.? Пиши щиро й одверто. Розуміється, десь на Lot et Garonne земля і дешевша і, здається, краща, і клімат спокійніший, і бжоли можна мати. Коли мати бжоли плюс платня за нанятий будинок, то можна й не мати ні городу, ні саду, нічого. Але ж треба мати, бо коли вибухне війна і платити за помешкання перестануть або не будуть наймати, то треба мати шматок землі і садок, щоб могти себе годувати, і, може, курей розводити. Оце все я тут думаю, думаю, думаю. А вітер – холодний, хмари – сердиті, сонце – рідке, і хочеться втікти до

*тебе, до твоєї ласки, теплоти, затишку, одно слово **додому**. Кохонько, я, мабуть, буду прохати тебе, щоб більше 3-х тижнів ти не лишалася біля хворої, треба [Дописано по лівому краю] про себе подумати, треба їхати на південь і серйозно орієнтуватися, де й коли осісти нам. І то треба швидче робити.*

[По лівому краю першої сторінки дописано:] *Чи ти подякувала Вер[очці] Шух[аєвій] за знайдення роботи? Подякуй ще і від мене теж. Вона дуже мила і активна. Це ж не Глущенки.*

[В архіві лист не на місці, а серед листів за травень 1934 р.]

№350

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Фізіополіс – Париж] [7 червня 1934]

Villennes. 7-VI-34.

Дякую тобі, моя ясна, за твого листа, за те, що ти пишеш, і прости мені, що я задаю тобі ще цієї роботи. Але я мушу мати контакт з тобою, мушу знати, що з тобою нічого злого не сталося. А крім того, мені твої листи дають щоденну порційку тихої радости. Коли я беру твого листа, несу його, економно, нехапливо, смаковито розкриваю його, потім читаю, сівши з комфортом у шезлонг, то все це для мене вже майже ритуал, але ритуал, який я пророблюю з любовію.

Але я все ж таки буду прохати тебе не щодня писати, буде з мене й через день. А тобі буде більше матер'ялу до писання.

В мене нічого нового. От збірається гроза і ніяк не збереться. Але те, що вже кілька разів прогремів грім, уже вплинуло на метеорологічну "ситуацію", – вже трошки лекше, вже хочеться рухатись. А вчора була велика нехіть до всякого руху, фізичного чи інтелектуального. (Характерна ознака таких депресій від цього ненормального холоду.) Працювати більше не берусь ("Хмельн[иччина]"), бо це тільки деморалізує, – день-два працюєш, а 3-4 дні в Парижі. Нехай уже тоді візьмусь, як осядемо десь надовше.

Що більше я думаю, Кохонько, то більше прихожу до думки, що нам тепер нема чого чекати і треба тепер же й серйозно братися за купівлю ферми. Коли ми будинку не продаємо (та й, може, не будемо його тепер продавати), то чого ж тоді нам чекати? Треба їхати на південь і починати шукання підходящої "бляйби"[1] собі. А коли так, то питання де висувається з настійністю. Чи не написати нам до M-me Champigny[2]? Яка різниця між Lot-et-Garonne і Dordogne'ю?[3] Ніякої. Коли ми не відкидаємо Гаронни, то не слід одкидати й Дордоні. А може там не такі уже й дикуни оті пейзани[4]?

(Шкода, що я ще не написав Gaton'ам[5], – листа їхнього взяв і черновик узяв нашого, а адресу їхню забув. І хоч-не-хоч лишаю на суботу).

Розуміється, у нас завсігди є Côte d'Azur, але все ж таки слід було б розвідатись і про інші місцевості.

Одже, Кохонько, я вношу таку пропозицію: лишатися тобі з твоєю хворою не довше, як скінчиться наша справа з Скюдеркою. Після підписання нотаріального акту ми виїдемо на південь шукати ферми. А будинок доручимо наймати, давши йому належний лад, зробивши інвентар і т[аке] і[нше]. Та й треба нам осісти вже твердо і не розлучатися. Годі! Е-еж? Якщо хатка наша даватиме нам хоч невеличку підмогу, ми добре житимемо, без тяжкої праці на землі.

Шкода, що Fortin знову захворів і нема кому доручити продавати чи наймати наш тент. Пасери не годяться. Може, видужає на той час?

Обнімаю тебе, моя чудесна, моя невтомна, моя ніжна голубонька. До неділі!

Твій

[Над текстом першої сторінки, перевернувши аркуш, дописано:] *Вєрочка поїхала? А де Глущі? Теж поїхали? Не написавши слова на прощання? Оце так.*

№351

Розалія Яківна – Володимиру Кириловичу

[Париж – Фізіополіс] [7 червня 1934]

7-VI-34

Спасибі за листа, мій рідний. Позвонила зараз же Верочці. Вона була дуже рада за привіт та подяку. Прохала "крепко поцеловать" тебе й обіцяла не забути ніколи. Та я їй вірю й так.

Сьогодні день моєї хворої не такий гарний. Це, мабуть, погода впливає.

Я все ж таки піду на півгодини з дому, бо обіцяла Марусині. М[арусина] виїздить завтра до Румунії. Дуже була засмучена (в телефон), що ти не прийшов попрощатись.

Звонила Sev'y. Він обіцяв написати формулу й зараз же прислати. Завтра хочу для певности зайти до Pierr'a, чи виготовив він пляни?

Почуваю себе не дуже бадьорою, навіть голова трохи поболює. Всі твої міркування приходили й мені в голову щодо нашого життя на землі. Можливо, що прийдеться нам пожертвувати інтенсивним господарством, щоб мати більше часу для інтелект[уальної] праці.

Поїдемо ми на південь, як тілько я звільнюся, а звільнюся я, гадаю, швидко.

Ти приїдеш в суботу, мій Любий? Якщо тобі там не добре, чому тобі не вернутися до П[арижа], захопивши свій матер'ял. В кожному разі ти поворотного білета краще не бери. Правда?

Сірий, непокійний сьогодні день. Всі відчувають його. Зараз мушу йти, а то спізнюся на побачення, та й швидче мушу повертати додому.

Обіймаю тебе, життя моє!

Хай тобі добре буде, бо я вся прагну цього.

Твоя М[айка]

№352

Володимир Кирилович – Розалії Яківні

[Париж – Париж] [10 червня 1934]

Париж. 10-VI-34.

Весь час, як вертався від тебе сонячними, брудними, милими вулицями нашого "Картьє"[1], як вештався по нашій хатині, як обідав, як слухав музику із старенького апаратика нашого, весь час не покидало мене чуття радости, ніжного затишку і глибокої гарячої подяки тобі. Спасибі тобі, Коха, за все. Спасибі, що ти штовхнула нас на нове життя. Спасибі, що твоя здорова натура могла шукати й шукала тільки здорового життя. Спасибі, що ти не зупинялась і шукала далі, і мене тягла за собою. І тільки завдяки тобі ми тепер на цьому радісному, ясному, повному соняшної ніжности шляху. Спасибі тобі, моя прекрасна! Спасибі, що ти весела духом, бадьора нервами, любовна серцем, ясна розумом, одно слово, що ти – чудесна. Розуміється, ніщо нас не* [слово нерозб.] *не зламає, не захитає, коли ми вдвох з тобою. Наше життя – довге, довге перед нами. Ми будемо з тобою свідками й учасниками всяких-всяких подій бідного людства, що так жалюгідно заплуталось у всяких болях своїх, що так корчиться, так прагне вибитись із цієї плутанини й ще дужче, ще болячіше заплутується. Може ми хоч краплинці цього людства хоч крихіткою в чомусь поможемо – і то вже буде виправдання наших з тобою усиль і маленьких наших прикрощів. Правда, моя єдина?*

Ми вже від багатьох болячок, що пообсідали тих людинок, визволились.

Ми вже, здається, трошки виплутались із тих мотузків, якими ще ті бідні людинки обплутані. Ми, здається, вже вилізаємо на ясну путь, що веде людину до її першоджерела, до вихідного пункту її планетного буття, ми вертаємось до того пункту, від якого людина збочила, а збочивши, заплуталась, заблудила,

* Так у автора: сонячними... вулицями, але соняшної ніжности.

запаршивіла. Чи послужить наш досвід на користь колективові? Хто знає? Але як не послужить, то не з нашої вини. Бо ми робили, робимо й будемо робити все, що наша сила, щоб була йому користь. Але коли ми самі тільки поки що будемо мати з того користь, коли поки що самі будемо живі, ясні, здорові, молоді, життєрадісні, гармонічні, – щасливі, – то й це вже буде велике досягнення для того самого колектива, бо ми будемо живим, наявним, практичним, а не теоретичним, не словесним, абстрактним прикладом для інших членів колектива. А наш спосіб життя, наш спосіб думання, дії, праці, годування, втіхи, всього-всього процесу буття настільки є вірний, правильний, що він неодмінно, арифметично-неминуче дасть такі наслідки, які будуть правити за приклад для всіх. Тільки треба не збочувати, а йти просто й неухильно тим шляхом, на який стали. Слава й честь тобі, моя товаришко вірна, мій друже прекрасний. Всією душею стаю на коліна перед тобою і ніжно цілую руки твої.

Твій.

Коментарі

№335

[1] *до Н.* – Розшифрувати ініціал не вдалося.
[2] у *Кікі родилося 4 маленьких* – Ідеться, очевидно, про кішку.
[3] *Ввечері була в мене Верочка* – Ідеться про Віру Шухаєву.
[4] *Я говорила з Цітовим* – Особа не встановлена.

№337

[1] *beau temps* (фр.) – хороша погода.
[2] *Одержала листа від Сірого* – Ідеться про цей лист:

KNIHKUPECTVÍ A NAKLADATELSTVÍ
FERDINAND SVOBODA, PRAHA II.

Šekový účet č. 34.450.	VÁCLAVSKIÉ NÁM. Č.57 n.	Šekový účet č. 34.450.
Український відділ. Головний склад закордонних і радянських видань. Багатий вибір антікварних і художніх друків, передплата на всі закордонні й радянські видання.	SKLAD VŠECH ČESKÝ KNIH KDEKOLIV VYDANÝCH. – *Mapy – Slovniky – Učebnice řeči Časopisy atd.*	Русское отделение. Главный склад заграничних и советских изданий, большой выбор антикварних книг, льготная подписка на все периодические заграничне и советские издания.

5/V-34.

Дорогий Володимире Кириловичу,
Вашу "Довіренність" дістав. Розумію, що в тяжкі часи сучасності тяжко витрачати на завіряння довіренности 200 фр[анків]. Я порадився в цій справі зі своїм адвокатом і він написав мені нову довіренність датовану 4/12.1933 р. в Празі. Така довіренність не потребуватиме нотаріального завіряння і буде платною в суді. Попередню довіренність я лишив тим часом у себе, бо вона потрібна може бути адвокатові, який веде справу перекладу.
Правда, що колись, коли я вів справу з комун[альним] вид[авництвом] в Празі, я не міг добитись за Ваш переклад "Анархісти" (Чесн[ість] з собою) позитивних результатів, бо був теж еміґрантом. Тепер справа виглядає трохи інакше, бо, будучи чеським горожанином, я бороню свої інтереси, бо з довіренности видно, що я являюсь на це уповноваженим. Звичайно, гарантувати успіх завжди тяжко, але спроба нічого не коштує. Я постараюсь у всякому разі зробити все від мене залежне.
Отже прошу Вас негайно поставити на приложеній довіренности такий самий підпис, як зробили Ви на попередній.
Можете зробити чеський (Volo…. Vynnyčenko) і український, який я маю на Дзвонівській довіренности теж, і негайно мені вислати.
Може справа до суду й не дійде. (Це з приводу "Записки Кирп[атого] Мефістофеля"), але зброю на всякий випадок треба мати в руках.
Про переклад "Намисто" я чув, але в друкові його ще не було.
Щодо видання Вашої брошури, то не ражу Вам друкувати великого накладу, бо тепер на публіцистику й на політ[ичні] річи попиту зовсім нема. Инша річ белетристичні річи. Хоч і з помірним розмахом, а вони йти будуть.

Я думаю приблизно 15 сього місяця виїхати на Підкарпаття і там почати готовити ґрунт для одкриття книгарні. В Празі буквально падаю. Підкарпаття має все ж таки данні для утримання книгарні. Иншими справами, а в тому числі і хліборобством, займатись не маю змоги, та вже й пізно. Правда, фізично ще не знищенний, але для ферми потрібні гроші, а я то їх і не маю. Я думаю, що переїзд Ваш з міста на село чи ферму не пошкодить писанню і ще більше дасте цінностей.

Книги Ваші потроху йдуть. Чехова ще не маю до компле[к]та II тому, а Троцького чекаю з дня на день і вишлю Вам негайно.

Почуваю себе здоровим, бо не їм м'яса. Надії на Підкарпаття покладаю великі. Хочу ще попрацювати. Ще раз прошу довіренність приложену повернути негайно, бо справа не чекає.

Здоровлю Вас і Розалію Яковлевну

Сердечно [підпис Сірого]

[3] *courageux, optimiste, gai et autre chose* (фр.)– мужнім, оптимістичним, веселим і таке інше.

[4] *Чи пристосував ти екстенсор*? – Екстензор (новолат. extensor) – засіб для розтягування м'язів.

[5] *Largier* – Особа не встановлена. Можливо, представник агентства з продажу будинку.

[6] *m'a fait du bien* (фр.) – пішло мені на користь.

№338

[1] *роман Плівьє* – Теодор Отто Ріхард Плів'є (1892 – 1955) – німецький письменник, автор трилогії про Другу світову війну ("Сталінград", "Москва", "Берлін"). У роки Першої світової війни служив на німецькому флоті, брав участь у повстанні матросів у Кілі. У 1929 р. був опублікований його перший роман "Кулі кайзера" (нім.: "Des Kaisers Kulis"), який у 1932 р. вийшов в українському перекладі (Теодор Плів'є. Кайзерові раби : роман про німецьку військову фльоту. – Київ : ДВОУ : Література і мистецтво, 1932. – 264 с.). У 1933 р. Плів'є емігрував в СРСР. В 1941 р. евакуйований спочатку в Ташкент, пізніше в Уфу. В 1943 р. вступив до Національного комітету "Вільна Німеччина". В 1945 р. у двох видавництвах в Берліні і в Мехіко майже одночасно вийшов його роман "Сталінград", який потім був перекладений 26 мовами і став найпопулярнішим твором Плів'є. Під час роботи над романом письменник отримав доступ до документів про Сталінградську битву, зокрема до листів німецьких солдат. У цьому ж році Теодор Плів'є повернувся в Німеччину, в Радянську зону окупації, в 1948 р. переїхав до Західної Німеччини, а в 1953 – до Швейцарії, де й помер.

[2] *infirmière en psychiatrie* (фр.) – медсестра з психіатрії.

[3] *maisons de santé* (фр.) – приватні лікарні (зокрема для душевнохворих).

[4] "*Paris-soir*" – Щоденна газета, котра виходила в Парижі з 1923 по 1944 рік і мала тираж два з половиною мільйони – найбільший тираж будь-якої газети в Європі в той час.

[5] *Ранком я звонитиму Непомнящим* – Непомнящий – особа не встановлена. Можливо, видавець брошури В. Винниченка "За яку Україну?", що вийшла в Парижі в 1934 році (див. лист №339 і прим. 4).

№339

[1] *ажансам сказати* – ажанс (з фр. *agence*) – агентство.

[2] *матерьяли для твоєї книги* – Володимир Кирилович умовляв Розалію Яківну, щоб вона написала для українських читачів книжку про фрукторіанство. Вона захопилася цією ідеєю і збирала необхідний матеріал.

[3] *gérance* (фр.) – завідування, управління, ведення справ.

[4] *ти вишлеш мені коректуру* – Ідеться, очевидно, про коректуру брошури "За яку Україну?", бо за даними найповнішого бібліографічного покажчика творів В. Винниченка, це була єдина його брошура, що вийшла друком у 1934 році (*Володимир Винниченко*. Анотована бібліографія / Упоряд. В. Стельмашенко. – Едмонтон, Альберта: УВАН у США, Комісія для вивчення і публікації спадщини Володимира Винниченка, КІУС, Альбертський університет, 1989. – С. 56.)

№340

[1] *Simon боїться* – Особа не встановлена. Можливо, лікар, якому Розалія Яківна допомагала лікувати пацієнтку.

№341

[1] *Я згадую Мері з "Рівноваги*" – "Рівновага" – роман В. Винниченка, написаний російською мовою, його первісна назва була прямим перекладом з української – "Равновесие", потім автор дав йому назву "На весах жизни". Вперше опубліковано: *Земля*. – Сб.9. – Москва: Московское изд-во, 1912. – С. 25 – 292. Українською мовою надрукований: *Винниченко В*. Твори. – Кн.6. Рівновага / Пер. з рос. Н. Романович. – Київ: Дзвін, 1913. – 258 с.

Мері – героїня роману, що була смертельно хвора на туберкульоз і відзначалася деякою екстравагантністю поведінки.

[2] *homme à tout faire* (фр.) – Майстер на всі руки.

[3] "*L'Idée fixe" de Paul Valery* – Йдеться про твір Поля Валері "Нав'язлива ідея або двоє на морі" ("L'idée fixe ou Deux Hommes à la mer", 1932).

Поль Валері – (фр. *Paul Ambroise Valéry*, 1871-1945) – французький поет і філософ, яскравий представник французького символізму.

[4] "*au pouvoires des forces occultes*" – "у владі окультних сил". Йдеться, очевидно, про книжку Ашефа (Acheff) "Au pouvoir des forces occultes. La vérité sur le crime inexpliqué des sœurs Papin" ("У владі окультних сил. Правда про незрозумілий злочин сестер Папен",1934), у ній описано злочин Крістіни й Леї Папен, які в грудні 1932 р. по-звірячому вбили свою господиню та її дочку. Це вбивство сколихнуло всю Францію, розділивши суспільство на два табори й поставивши на порядок денний, зокрема, питання експлуатації трудящих. Пізніше справа сестер, одна з найпохмуріших в історії французької криміналістики, неодноразово ставала темою літературних творів, п'єс та фільмів, починаючи зі "Служниць" Жана Жене.

[5] *Jeanne Handel* – Жанна Гандель – знайома Винниченків.

[6] *пітu до voyer* – Voyer (фр.) – державний службовець, діяльність якого пов'язана з водними, залізничними й шосейними шляхами. У даному контексті, можливо, йдеться про державного службовця, з яким Винниченки вирішували справи, пов'язані з продажем будинку.

№345

[1] *Чи ти написала Dier'ам?* – Дієри – знайомі Винниченків.

№346

[1] *якийсь лист taxée* – лист таксований (від встановити таксу, визначити ціну доставки листа), тобто такий, на якому залежно від ваги бракує марок.

№349

[1] *Montpellier* (фр.) – Монпельє́ – одне з найбільших міст на півдні Франції, адміністративний центр департаменту Ero регіону Оксітанія, розташоване в 10 км від побережжя Середземного моря.

[2] *Lot-et-Garonne* – Лот і Гаронна – один із департаментів регіону Нова Аквітанія на південному заході Франції.

№350

[1] *підходящої "бляйби"* – Це слово Винниченко утворив від німецького "bleiben", що означає "залишатися", отже, його можна перекласти як "місце перебування" або "місце зупинки".

[2] *M-me Champigny* – Особа не встановлена.

[3] *Dordogne'ю?* – Дордонь – один із департаментів регіону Нова Аквітанія на південному заході Франції.

[4] *пейзани* – від франц. paysan (селянин), ідилічні образи селян у художній літературі, живопису й театрі XVIII–XIX ст.

[5] *не написав Gaton'ам* – Ґатони – знайомі Винниченків.

№351

[1] *нашого "Картьє"* – Можливо, тут гра слів. Використовуючи співзвучність понять "quartier" – "квартал, мікрорайон" і "Картьє́" – один з найвидатніших ювелірних домів Франції, французька марка, що спеціалізується на ювелірних прикрасах, виробник вишуканих коштовностей, годинників і парфумів, Винниченко іронічно порівнює свій квартал з будинком коштовностей.

Далі буде.
Упорядкування, примітки та коментарі
Надії Миронець.
Переклад текстів з французької
Зої Борисюк.

Отримано 20 квітня 2017 р.
м. Київ